

(əvvəli ötən sayımızda)

Ələsgər Siyablı

...Çünki Sumer ənənəsinə görə Tanrı tərəfindən qızıl taxt verilərək xalq üzərində hökmran təyin edilən kral və ya luqalmifik anlayışa görə “qarabaşlı qoyun sürüsü” kimi təsəvvür edilən sadə xalqın “çobanı” tituluna malik idi. Tanrı tərəfindən hakimiyyət kutu verilən “çoban kral” titulu ənənəsi Sumerlərdən akkادلara, kassilərə və Misirlilərə keçmişdi. Misir fironları, o cümlədən Horoz və digərləri də özlərini “çoban hökmdarlar” adlandırırdılar.

Türk dillərində istifadə olunan “Kem” ifadəsi bir çox sözlərin kökünü təşkil edir. Həmçinin kömür sözünün əslində Kemir deməkdir, Türk dillərində Kem “qara”, “ir” isə daş demək olub anlamı “qara daşdır”. Ümumiyyətlə, bu söz tünd və qara rəngi, xəstəliyi ifadə edir. (Gtimolojişeskiy slovarğ törkskix əzı-kov. 1997, Səh. 33-34; DTS, 1969, Səh. 211)

Çingiz xanın Monqol-tatar dövlətində əhali iki təbəqəyə bölünürdü “Ağ kemik” yüksək hökmran təbəqəni “qara kemik” isə qara camaatı əhatə edirdi.

Misir tarixi haqqında əsas mənbəni heroqlif mətnlərlə yanaşı e.q. IV-III əsrdə yaşamış və yunan dilində yazmış misirli tarixçi Manefin əsəri təşkil edir. Misirin XII sülaləsinin hakimiyyət dövründə prins Knem Hotep üçün tikilmiş sərdabədə yazılmışdır ki, şərqdən gələn 37 yabançı tayfa özlərinin heyvanları, ailələri və köç eli ilə birlikdə Nil deltası sahillərində yerləşmək üçün icazə istəmişlər. Onlar sonradan Misirə axınlar edərək Aşağı Nil hövzəsində yerləşən ordanın ilk dəstəsini təşkil edirdilər. Misir sənəmlərində bu yadellilər “bəsləyici” və ya “bəslənən” anlamı daşıyan “mersion” adlanırdılar. Onlar həmçinin “sutu”, yəni “Asiya çobanları” və “at-tu” “bəla və baş bəlası” kimi heç də sevimli olmayan adlarla ifadə olunurdular.

Şərqdən, Suriya tərəfdən gələn Hiksoslar öncə Nil deltasında və sonra bütün Mi-sirdə hakimiyyəti ələ keçirərək e.q. XVIII-XVI əsrlərdə mövcud olmuş “çoban krallar” adlanan XII-XVII sülalələrin əsasını qoymuşlar. Dikerman Yunanlıların Hik-sos adlandırdıqları xalqın qanına iskit qanı qarışmış olduğunu istisna olmadığını yazır. Seys Hiksosların Xattilər olduğunu və onların Misirdən qovulduqlarından sonra Fələstində Yerusəlim şəhərini saldıqlarını yazır. Heykəl təsvirlərindəki almacıq sümüklərinin və sifətlərinin enliyi, burunlarının yastılıq əlamətləri hik-sosları xattilərlə eyniləşdirməyə əsas verir. Hiksoslar Misirlə bərabər Fələstin və cənubi Suriyanı da öz hakimiyyətlərinə tabe etmişdilər. Həm Hiksoslar, həm də Xattilər Suti adlı tanrıya etiqad edirdilər.

İkibaşlı qartal Khattilərin emblemi idi. Sonradan bu emblem turkman xanlarının emblemi oldu. Misir fironu II Ramzes və Khatti kralı arasında bağlan-

mış müqavilədə Khattilərin tanrılarının adının Suti və ya Sutex olduğu yazılmışdır. Misirin Avaris mətnlərində də Hiksos krallarının tanrılarının adının Suti/Sutex olduğu qeyd edilmişdir. Misirin Hiksos “çoban kralları” özlərinə tanrılarının titulları olan Setu ünvanı götürürdülər. XV Hiksos sülaləsinin banisi Set-Pehati adlanırdı və mənası “Qudrətli Set”, “Qızıl Set” demək olan titullar daşıyırdılar. (Lysander Dickerman. 1889, vol. 21, Səh. 325-358)

Suti və ya Sutu tanrı adı Hiksosları Zaqros dağlarından Misir sərhəddinə

“hik”-kral, “sos” isə çoban deməkdir və mənası “çoban kral” olan hiksos tayfası köçəri tayfa idi. (Elizabet Sewell. 1862, Səh. 28)

Görkəmli assuroloq A.Virth Misirə bir çox yenilikləri gətirənlərin turanlı öntürklər olduğunu və bu ölkəni yüzillər ərzində idarə edən hiksosları turşa/türklər və uyğurlarla eyniləşdirərək yazır: “Misiri işğal edən süvari və atlı arabaya malik Hiksoslar bu Günbatan ölkəsinə atı ilk dəfə gətirənlərdir. Huk və ya Hik xalqı bizə öncədən tanış olan Qoy və ya Quti xalqıdır. Onlar çin salnamələrində Hu, Hui və Qoat şəklində ifadə olunmuşdur və bəzi tədqiqatçılar onları yue-çilərlə eyniləşdirirlər. Biz isə onları “uyğur” adlandırırıq. Uyğurların çincə digər bir adları “kau-kü” şəklindədir və eynilə Qoq adına uyğundur. Qədim Misir mənbələrində bəhs edilən köçəri xalq “Şasu” və ya “Qaz” kaukülər-

etmişdilər.

“Huk adının əslində Bibliyadakı Qoq olduğuna inanıram. Kassilər atı özləri ilə Ön Asiyaya və Misirə gətirmişlər. Kassilərin qohumları Xattilər Homerin yazdığı kimi qatırın ilk sahibləri və onu yetişdirənlər olmuşlar”. (A.Wirth, 1905, Səh. 21)

Eduard Meyer Misirdə hakimiyyəti ələ keçirən Hiksosların “Çoban kralları” hakimiyyətini Hunların və Monqolların qurduqları böyük imperiyaları xatırlatdığını və onların Xanların öndərliyi altında Babilə gələrək orda məskunlaşıb çiçəklənmə dövrünə ulaşıqdan sonra Misirə gəlib orda öz hakimiyyətlərini qurmuş olduqlarını yazır. (Eduard Meyer. 1913, Səh. 319)

Misir tarixi haqqında yazan müəlliflərin böyük əksəriyyəti Hiksosları turanlı mənşəli olduqları fikrini irəli sürürlər.

Dünya tarixinin Turan dövrü

qədər böyük bir ərazidə məskunlaşmış turanlı Sutu xalqı ilə eyniləşdirmək ehtimalı doğurur. Sutu adlandırılan Su xalqı Suriyanın şimalından Misir sərhəddinə qədər olan ərazidə öz döyüşkən ruhu ilə seçilən və qonşu dövlətlərə daima təhlükə törədən xalq idi.

Hititlərə bir neçə əsər həsr etmiş

rahib Sezare De Karaya görə Hititlər pelasqlardır və eyni zamanda Misiri işğal etmiş hiksoslar da pelasqlardır. De Kara Hi-titləri bir xalq yox, Misirə, Babilə və ya Assuriyaya birləşmiş bir çox xalqlardan ibarət siyasi konfederasyon adlandırır. De Karaya görə Hititlərin ibtidai dağılma bölgələri Suriyanı, Kiçik Asiyayı, Skifiyanın cənubunu, yəni Qara dəniz ətrafını və Azovu əhatə edirdi. (G.Sergi, London, 1901, Səh. 146)

A.Virth adları piramidlərdə qeyd olunan Takkarların Homerin bəhs etdiyi Teukrlara uyğun olduğunu yazır. (Wirth A. 1905. Səh. 28)

Müəlliflərin bir çoxu Homerin Teukrlarını türklər olduğunu yazırlar. Eyni şəkildə də Misir sərdabələrində bəhs olunan Takkarların Türk adının misir heroqlifləri ilə ifadə forması kimi qəbul edirlər.

“Çoban kral” ünvanının kökü tarixən Sumerə bağlı olan ənənədir. Sumerlə əlaqədar olan və Misirdə hakimiyyətə yiyələnmiş turanlı tayfaların təsiri ilə bu ənənə Mi-sirdə də bərqərar olmuşdur. Misiri firon III Amenemin zamanında işğal etmiş hiksosların adı misir dilində

lə eyni ərazidə yaşayırdılar. İskitlərin Asiyayı Misirə qədər idarə edən kralı İdanthirsın adındakı “thirsın” onun turşa adlı xalqın öndəri olduğunu göstərir. Uyğurlar və ya huyilər də İden tayfasına mənsub idilər. (Wirth A. 1905, Səh. 56)

Q.Maspero və A.Virth kassiləri Kuşilərlə eyniləşdirirlər və onların vətəninin Mərkəzi Asiya hesab edirlər. E.q. IV minillikdən etibarən Turan irqinə mənsub Kas tayfası Avropaya və Afrikaya doğru köç etmişlər. Bu ilk turanlı axını idi. M.ö. II minillikdə isə Ön Asiyaya və Misirə doğru ikinci axın Qoqlar və Huklar (Huksos) olmuşlar. Turanlıların bu ikinci köçləri iskitlərin e.q. VII əsrdə iskitlərin iflasına və Qoqun Fələstindəki uğursuzluğuna qədər davam etmişdir. Turanlıların üçüncü axını Avropanı lərzəyə salan hun axınları olmuşdur. (A.Wirth. 1905, Səh. 231)

A.Virth yazır ki, Misiri işğal edən və əsl adları Huk olan köçəri hiksoslara qo-hum olan Kassilər Mesopotamiyanın və qonşu ölkələr intanmış ağaları idilər. Sumer və Babil mətnlərində kassilər “dünyanın dörd tərəfinin hökmdarları” adlanırlar. Onlar Nil ölkəsinə də işğal

Bir çox müəlliflər Hiksosları xatti və hurilərlə eyniləşdirirlər. Yuxarıda bəhs etdiyimiz kimi tarixi ədəbiyyatda xatti və hurilərin eyni etnik kökə malik olduqları fikri çoxlu tərəfdarlara malikdir. Bəzi müəlliflər isə Misiri işğal etmiş hiksosların başlıca etnik tərkibinin xettlərdən ibarət olduğunu yazırlar. Xettlərin baş tanrısı Sutex hiksosların da tanrısı idi. Hiksoslar Misirdən qovulduqdan sonra fironlar özləri Asiya tərəfə işğalçı yürüşlər edirdilər. Misirlilər uzun illər ərzində əsas rəqibləri olan xettlərlə mübarizə aparırdılar.

Misir foronu Naharin xett şahzadəsi Ti ilə evlənmişdi və o Misir tanrısı Amona etiqad etməkdən imtina etmişdi. Tinin oğlu IV Amonhotep anasının təsiri ilə Misirdə dini çevriliş edərək xettlərin tanrısı olan Günəş dairəsi kultunu rəsmi din elan etdi. (Qlaqolev S. 1902, Səh. 168)

II Ramzes də xettlərə qarşı hərbi yürüşə başlasa da uğur qazana bilmədi və xettlərlə bağlanan sülh sazişinə görə xett kralının qızı Kheta Sir ilə evləndi. Misirdə “Çoban kralları” dövrü e.q. 1840-cı ildən başlayıb

(ardı gələn sayımızda)